

teksten gezegd en gelezen tijdens onze voorstelling van 'de republiek' in 'de balie' op maandag 6 april 2026.

inleiding

matthias de koning
wisława szymborska
uit: 'einde en begin' 1993
vertaling gerard rasch

een titel hoeft niet

hier zit ik dan onder een boom,
aan de oever van een rivier,
op een zonnige morgen.
een nietige gebeurtenis
die niet de geschiedenis ingaat.
hier zijn geen veldslagen en pacten
waarvan de motieven worden onderzocht,
of gedenkwaardige tirannenmoorden.

toch zit ik aan de rivier, dat is een feit. en als ik hier ben,
moet ik ergens vandaan zijn gekomen
en daarvoor op nog vele andere plaatsen
zijn geweest,
net als de veroveraars van landen
voor ze aan boord gingen.
zelfs een vluchtig ogenblik
heeft een rijk verleden,
zijn vrijdag voor zaterdag,
zijn mei die aan juni voorafging.
het heeft zijn eigen horizonnen,
even werkelijk als die in de veldkijkers
van bevelhebbers.
de boom is een populier die hier al jaren wortelt.
de rivier is de raba
die langer stroomt dan vandaag.
het paadje is niet eergisteren pas
door de struiken gebaad.
om die wolken te kunnen verjagen moet de wind
ze eerst hierheen hebben gewaaid.

en hoewel in de buurt niets groots gebeurt,
is de wereld daardoor nog niet armer aan details,
niet slechter gefundeerd,
niet zwakker gedefinieerd
dan toen volksverhuizingen
haar in hun greep hielden.
niet alleen geheime complotten
zijn in stilte gehuld.
niet alleen kroningen
gaan van een gevolg van oorzaken vergezeld.
rond kunnen niet alleen
de jubilea van opstanden zijn,
maar ook de omspoelde steentjes
aan de waterkant.
dicht en verstrengeld
is het borduursel van de omstandigheden.
de steken van de mier in het gras.
het gras dat aan de aarde is genaaid.
het patroon van een golf
waardoor een twijgje wordt geregen.
het is zo gegaan dat ik hier ben en kijk.
boven me fladdert een witte vlinder in de lucht
met vleugeltjes die alleen van hem zijn
en over mijn handen vliegt zijn schaduw,
geen andere, niet zomaar een, alleen de zijne.
wanneer ik zoiets zie,
verlaat me altijd de zekerheid
dat wat belangrijk is
belangrijker is dan wat onbelangrijk is.

szymborska

vincent vandenbergh

p.n. helsloot (2004)

fragmenten uit het boek:

'edward de vere onvermijdelijk shakespeare',

inleiding op een feuilleton voor de republiek-

avonden in de balie

over de identiteit van shakespeare'

hoofdstuk i

de verborgen shakespeare

de twee mysteries

(...)

in deze zin is shakespeare een mythe geworden die soms niet meer te maken heeft met de werkelijke inhoud van de tragedies en komedies. 'shakespeare' is een cultuurfactor geworden, te vergelijken met algemene voorstellingen die zich in de moderne mens hebben vastgezet zoals beelden uit de griekse mythologie, de psychoanalyse of de evolutieleer, om een paar willekeurige collectieve noties te noemen. de kennis van de exacte betekenis of de historiciteit van dergelijke voorstellingen is meestal van oppervlakkige aard en toch maken ze deel uit van ieders persoonlijke bagage, bewust of onbewust. niet het wetenschappelijke of feitelijke, maar het mythische karakter van deze begrippen maken ze zo sterk en onverwoestbaar.

die merkwaardige uitstraling van 'shakespeare' is geen vanzelfsprekende zaak. er gingen zoals gezegd enkele eeuwen overheen voordat diens betekenis doordrong in bredere kring. nog langer duurde het voordat de persoon van shakespeare de interesse opriep. het kan niet anders of er moet ook een verband bestaan tussen de betovering die de toneelhandelingen en -figuren opwekken, en het leven en de beweegredenen van de dichter. achter de 'comedies, histories, & tragedies', 'de sonnetten' en de andere gedichten steekt een genie, wiens leven en lot men wil kennen om te kunnen begrijpen waarom hij zo schreef en waarom hij, een engelsman van vlees en bloed, mythische afmetingen heeft

aangenomen. die mens blijkt echter zich verborgen te hebben. de sage-shakespeare is juist daarvoor versterkt omdat shakespeare als historische persoon onbekend is gebleven. dit is althans de mening van degenen die de schamele gegevens betreffende een man genaamd 'shaksper', die geboren werd en overleed in stratford-upon-avon, niet aanvaarden als betrekking hebbend op de schrijver shakespeare. het beeld is ontstaan van een eenvoudige man uit een onaanzienlijk stad-je ver van londen, die door de muzen werd begenadigd tot het schrijven van diepzinnige drama's alsof er een onbevleete ontvangenis had plaatsgegrepen. de tegenstelling tussen zijn geringe opleiding en kleinburgerlijke afkomst en einde, en de grootsheid van zijn scheppingen en drama's met psychologisch inzicht en kennis van de wereld, verhevigde de verering. door de schrijver terug te brengen, zoals zal blijken, tot een nauwkeurig bekende persoon, een engelsman met een bijzondere levensloop, met zijn vrouwen en kinderen, met zijn geldzorgen en menselijke zwakheden, zijn uitstekende opleiding en intieme omgang met degenen die in het koninkrijk aan de touwtjes trokken, wordt vanzelf de mythologisering teruggedrongen. hij blijkt niet iemand die uit het niets onder ons is gekomen, maar een aan zijn tijd en zijn positie in de samenleving gebonden figuur, die in zijn geboorte en scholing de basis had voor het schrijverschap. zijn leven maakt duidelijk hoe hij tot de keus is gekomen

van de handelingen en personen die in de dramatische werken voorkomen. zijn biografie geeft eindelijk een nuchtere kijk op een uitzonderlijk getalenteerde, die ook maar een mens was. men moet dan voor lief nemen dat vele verhalen en diepzinnigheden reacties en toespelingen op de omgeving van de schrijver blijken te zijn. het voordeel is dat zijn werk toegankelijker wordt, omdat de auteur dichterbij ons komt te staan. onze bewondering wordt er niet minder om, onze interesse nog groter.

is het mogelijk na vier eeuwen de sluier nog weg te halen die het leven bedekt van deze engelse schrijver uit de tijd van koningin elisabeth? de eerste biografische aantekeningen verschenen pas een eeuw na zijn dood, in 1709, opgesteld door nicholas rowe, en die hebben meer het karakter van een overlevering dan van degelijk historisch onderzoek. zij hebben als overzicht van een levensloop weinig te zeggen en geven ons geen inzicht in de persoonlijkheid en het schrijverschap. ook later onderzoek van grote omvang, tot op onze tijd, bracht niet veel meer aan het licht.

wat te denken van een levensbeschrijving van een groot dichter, uit een periode waar- van de omstandigheden en mensen nauwkeurig en in bijzonderheden bekend zijn, als van de schrijver die in het dagelijks leven william shakespeare zou hebben geheten - niemand opgevoerd kan worden die hem ontmoet of gesproken heeft;

- niet bekend is, op enkele gevallen na, waar de man in londen verbleef;
- van zijn werkelijk optreden als acteur niets te achterhalen is;
- geen snippetje van een manuscript is teruggevonden;
- geen enkele verzonden brief van zijn hand of aan hem verstuurd zich in enig archief bevindt;
- bij zijn leven geen portret van hem is gemaakt;
- zijn dood als bekend schrijver volledig onopgemerkt bleef?

menig biograaf van shakespeare heeft verzucht dat hij zo weinig weet van de toneelschrijver en dat hij graag zelf eens had willen rondkijken in de tudortijd, om écht te weten te komen hoe englands beroemdste man geleefd en gewerkt heeft. wat overigens niet verhinderd heeft dat meer dan honderd biografen duizenden bladzijden gevuld hebben met een life of shakespeare. die zijn voor een groot deel, het kan niet anders, gebaseerd op veronderstellingen en fantasie. misschien zijn er juist daarom zoveel lives in omloop en kan iedere biograaf opnieuw beginnen, uitgedaagd door het grote onbekende. the quest for knowledge of shakespeare the man houdt ons gedurende eeuwen bezig en leidt tot tegengestelde meningen over die duistere persoon. onbewust worden de biografieën dan vaak samengesteld naar beeld en gelijkenis van de biograaf zélf bij ontstentenis van een historische persoon

met duidelijke gegevens. ondanks het enorme onderzoek in allerlei archieven dat in de laatste eeuwen is onder- nomen brengen die biogra- fieën ons niet verder om de nieuwsgierigheid te bevredigen naar de persoonlijke levensomstan- digheden van de schrijver, althans als de strat- fordman de auteur zou zijn.

de vere

een andere identiteit

deze doodlopende weg kan vermeden worden door een andere identiteit van de mens shake- speare aan te nemen dan de overgeleverde. sha- kespeare blijft shakespeare als schrijversnaam, ook al stelt men vast dat hij niet degene is die

sinds rowe als auteur is beschouwd, maar een an- der is. deze nieuwe identificatie is in de ware zin een ontdekking geweest die aan het begin van de 20ste eeuw is gedaan – bij shakespeare-stu- dies moet men inmiddels in eeuwen rekenen - en in 1920 bekend werd gemaakt door j. thomas looney.

deze vaststelling dat shakespeare een ander is dan altijd werd aangenomen stuitte en stuit, niet verrassend, op diepe weerstanden. de aard en felheid van dit verzet dragen ook al weer bij tot de instandhouding van de shakespeare-mythe. die voornamelijk academische prestigestrijd en de ontmaskering van de mens uit stratford-upon- avon laten wij rusten, omdat wij ons in het hierna volgende willen concentreren op de beschrijving van degene die zich volgens het nieuwe inzicht van de naam shakespeare bediende: edward de vere. de interessante kwestie hoe het gekomen is dat een ongeletterde persoon uit stratford-upon- avon sinds rowe 'officieel' doorgaat voor de schrijver komt zijdelings nog aan de orde in vol- gende hoofdstukken, maar is niet het onderwerp van dit boek.

laten wij het objectief zo stellen: de aanspraken van beide personen op het auteurschap zijn hy- pothesen. voor velen zal het verrassend zijn te horen dat er geen bewijs is voor het auteurschap van de man uit stratford met zijn bekende por- tret. toch is deze shakespeare-hypothese, de 'offi- ciële' biografie, aanvechtbaar en staat zij zeer

zwak. vrijwel alles wat bekend is pleit er zelfs tegen dat deze handelaar een schrijver kan zijn geweest. daarentegen is de hypothese-de vere overtuigend omdat deze een onmiddellijk verband legt tussen de geschriften en de man.

(...)

wanneer het verhaal van Edward de Vere gelezen wordt als een kroniek van een schrijversleven, dan kunnen of moeten weliswaar vele veronderstellingen gemaakt worden, maar de slotsom zal zijn dat dit levensverhaal 'Shakespeare' helder doet oplichten uit de eeuwenlange duisternis. de onvermijdelijkheid van deze interpretatie zal de lezer meevoeren en een lang gezochte verklaring bieden, hopelijk zonder een nieuwe mythe te vormen. en men zal hierdoor, en dat is van het grootste belang, de werken van Shakespeare met meer begrip lezen.

(...)

de basis voor deze biografie is derhalve het werk van de schrijver zelf geweest. de toneelstukken en de sonnetten heeft men doorgelicht op persoonlijke kenmerken, taalgebruik en stijlvormen, historische en geografische kennis, godsdienstige en levensbeschouwelijke achtergronden, eigentijdse toespelingen en ontleningen aan derden. deze indicaties uit de overvloed aan teksten plaatsen één vroeger weinig bekende man uit de 16de en 17de eeuw in het brandpunt: Edward de Vere, zeventiende Earl of Oxford (graaf van Oxford). alleen hij voldoet aan alle in Shakespeares

werken te vinden kenmerken van de schrijver. het is als in een detectiveverhaal: men vindt de dader door geduldig alle sporen te verzamelen en op grond daarvan, tot ieders verrassing, de onbekende aan te wijzen.

tjeerd bisschoff

simon Carmiggelt

uit: 'ontmoetingen met Willem Elsschot' 1939

ik verneem met genoegen dat je het goes stelt in het zo gezegende als vervelende land van Willem Tell en dat je eindelijk in Bern een kneipe gevonden hebt waar het bier drinkbaar is en waar je 's avonds je hart kan ophalen aan het edele schaakspel. dat wij hier gezond zijn, dat wij weer een kleinkind méér bezitten, welke van onze kennissen de laatste maanden in de heer ontslapen zijn, dat alles verneem je van je moeder wel want zij heeft gisteravond tot een stuk in de nacht zitten pennen als ging het om haar testament. ik zal dus alleen antwoorden op je vraag wat je te doen staat nu Frankrijk en Engeland gekozen hebben onze oosterburen de oorlog aan te doen, terwijl België en Nederland tot mobiliseren zijn overgegaan. ik vermoed trouwens dat ook in alle Zwitserse kantons de kruisbogen weer te voorschijn gehaald zijn. welnu, eerlijk gezegd ben ik van mening dat niets doen het enige is wat ik je voorlopig raden kan want ik acht mij niet gerechtigd u aan te zetten tot het nemen van

heldhaftige besluiten die ik zelf zeker niet nemen zou. oom karel zegt nochtans met zijn zware gedeceerde stem, dat je op staande voet moet terugkomen om weer soldaat te worden, want hij vindt dat je in ieder geval dient te profiteren van deze prachtkans om voorgoed af te rekenen met de moffen zoals hij sedert verleden week de Duitsers noemt. wij moeten pal staan meent hij. maar de anderen staan óók pal, de Duitsers niet het minst. zó pal dat zij eindelijk van zelf aan de slag geraken als ware het maar om aan die stijve houding een eind te maken. kon ik je met absolute zekerheid een of ander baantje beloven waar je niets met geweren en springstof te maken zoudt hebben, maar uitsluitend met zwachtels of pape-rassen, waarbij je niet in loopgraven maar op een kantoor zoudt zitten; steeds op eerbiedige afstand van de zone waar eigenlijk gesneuveld wordt, dan zou ik misschien twijfelen. maar na links en rechts geïnformeerd te hebben ben ik tot de conclusie gekomen dat al die posten vanaf de eerste dagen bezet waren en mijn politieke invloed is niet groot genoeg om jou in de plaats te doen stellen van een ander. er zou bovendien iets 'unfairs' in zitten, hoeveel het ook gedaan wordt.

gisteren ontmoette ik in de stad je gewezen wapenbroeder albert van zundert die mij op een pracht-moto in uniform tegemoet tufte. van goeden huize als hij is, stopte hij dadelijk om even te praten, gaf zwierig het saluut, en vroeg hoe jij het

maakt. met slobkousen tot aan zijn knieën, stofbril en zware revolver zag hij er verduiveld krijghaftig uit zodat hij mij werkelijk imponeerde. toen ik van bern sprak, kwam er een dubbelzinnige glimlach om zijn mond. als ik hem goed begrepen heb, want hij deed erg uitbundig, dan is hij 'attaché' bij iets als het 'économat' van het militair hospitaal en zijn geweldige moto gebruikt hij om dringende boodschappen te doen. mocht het oorlog worden dan kon het nooit kwaad iets bij de hand te hebben waarmede je tegen honderdtwintig per uur de vijand tegemoet kan vliegen, meende hij ernstig, wat volkomen waar is. en toch dacht hij, geloof ik, aan de andere richting waarbij het luidruchtig ding nog meer diensten bewijzen kan. daar hij altijd zo geweldig sportief is geweest, vroeg ik hem, op hoop van zegen, of hij niet liever aan de Duitse grens zou liggen waar misschien spoedig iets te doen zal zijn, in welk geval jij zijn zoudt kunnen overnemen, misschien baantje bij het économat doch hij was van mening dat je blijven moet waar je bent en maakte daarop alle verdere conversatie onmogelijk door zijn hels tuig in gang te zetten, zodat horen en zien verging.

ik heb ook het bezoek gehad van je oude vriend karel van butaye van roesbrugge die wel degelijk aan onze oostergrens in de buurt van lanaken, in een loopgraaf zit. hij vond zijn verlof ditmaal te kort om van lanaken naar zijn afgelegen uithoek van west-vlaanderen te reizen en had eenvoudig

besloten een dagje bij ons te komen doorbrengen om eens lekker in een bed te slapen en met mij een paar flessen wijn en enkele borrels te verwerken.

karel is nergens attaché, had geen slobkousen aan, maar zag eruit als een soldaat die uit een kolonij komt. je verblijf in 't buitenland was hem onbekend en hij deed alsof het hem vreselijk speet dat je niet thuis was, maar niet zodra stond de kruik tafel, bols op tafel, of alles was in orde. ik heb de grootste moeite gehad hem een bad te doen nemen, want als buitenjongen hij scheen hij dat niet gewoon te zijn en hij heeft er slechts in toegestemd om mij genoeg te doen. een paar sokken daarentegen nam hij geestdriftig aan. hij zou het ginder in zijn loopgraaf nog al kunnen stellen, want iemand als hij klaagt niet licht, was het niet dat hij voortdurend aan zijn duiven denkt die volgens hem thuis door niemand verzorgd kunnen worden, zoals het hoort. toen onze kruik half was, heeft hij bereidwillig voor mij zijn lijfslied gezongen 'gij zijt maar een meid die men vergeet' speelpop voor 't moment van plezier. hij gelooft niet dat het oorlog wordt maar verwacht iedere dag het heerlijke bevel 'al len weer naar huis, gaat !!! ik heb de moed niet gehad hem in zijn geloof te schokken maar heb toch even gevraagd wat hij zou doen indien de Duitsers nu eens werkelijk over de grens zouden komen. schieten godverdomme, verklaarde hij gedecideerd. en ik geloof dat hij het doen zou

want die doorbrave kerel is tevens een primitieve woesteling. van ons landje sprak hij met dezelfde warme liefde als van zijn duivenhok. ik denk dat hij nog terugkomt.

na mijn ontmoeting met die twee antipoden blijf ik bij mijn mening dat je je stil moet houden, je dagelijks werk verrichten zoals het hoort en hardnekkig slag leveren op het vreedzame schaakbord tegen denkbeeldige vijanden van ons geliefd vaderland. niet doen als Jan Breydel, Borluut, Piet Hein en de Ruyter, maar het hoofd intrekken zoals de verstandige schildpad doet wanneer zij onraad ruikt dat is natuurlijk een houding waar je geen decoraties mee verdienen zal, al ben ik daar nog niet geheel zeker van, maar zij biedt in ieder geval de beste kans om god pas te aanschouwen als je zat van dagen zult zijn. zijn mensen die bereid zijn op bevel te sterven zoals een hond op bevel in 't water springt, en anderen die liever toekijken, mensen die werkelijk sneuvelen en anderen die de hand gaan drukken van naastbestaanden. en ik vind nu eenmaal dat jij aangewezen bent om deel te maken van de laatste categorie, die eigenlijk even onmisbaar is en evenzeer haar plicht doet als de eerste. je moet natuurlijk niet toekijken met een vrolijk gezicht, dat spreekt vanzelf, maar met gefronste wenkbrauwen en een uitdrukking van verbetenheid toekijken als een minister, als een die voortdurend denkt 'wacht maar smeerlappen', maar toch

buiten het veld blijft dat door het geschut bestreken wordt.

tijdig meeroepen leven deze en weg met die, maar niet al te luid, want zelfs onder het toekijken is het raadzaam de aandacht niet te trekken anders gaat men denken dat je tot grote dingen in staat bent en ook dat kan gevaarlijk zijn. de wijze gaat liefst onopgemerkt voorbij. trouwens alle uitbundigheid geeft blijk van een minder verzorgde opvoeding. een heer stelt zich tevreden meteen minimum, met iets dat slechts een beraming is van wat anderen doende zijn met veel lawaai en woeste gebaren te verkondigen. vermijd dan ook steeds nummer een te zijn wanneer tot manifesteren wordt overgegaan, want je weet nooit hoe het eigenlijk zal aflopen. wacht veeleer tot de impulsieven losgebroken zijn en niet meer terug kunnen en voeg er dan pas je bescheiden gebaar aan toe. blijkt naderhand dat men zich vergist heeft dan zijn vooral de schreeuw-ers gecompromitteerd. terwijl een gereserveerde houding achteraf verklaard kan worden als zijnde geboren uit louter wellevendheid en dieper inzicht. houd steeds voor ogen dat in 1914 iets als tien miljoen jonge lieden bij een dergelijke geschiedenis hun pels hebben gelaten. wat dus, om het aanschouwelijker voor te stellen. zeventienduizend kilometer of zeventhonderdduizend ton aan lijken vertegenwoordigt en mij dunkt dat niemand het je kwalijk nemen kan dat je 't onmogelijke doet opdat die arme meter

zeventig van jou niet op zijn beurt gestrekt zou worden. laat al die doden rusten, de kreupelen hinken en de blinden tasten, jij zult erbuiten blijven als je ten minste geen redeloos wezen maar een waardige zoon van je vader bent; terugkomen om een uniform en een geweer op te eisen? waarom dan niet ineens de strop? kom, dat het kom, ik geef toe mooi is, maar toch is dat iets voor een ander soort van mensen en er zijn hier al weet soldaten te veel. zoveel dat men niet goed weet met wat met die jongens te beginnen. mochten de Duitsers hun vijanden weer door ons land tegemoet trekken, wat zeer waarschijnlijk is indien zij niet ter plaatse willen verhongeren, dan kan er een deel van sneuvelen waarna de overlevenden weer naar huis zullen gaan, maar in deze periode van afwachten is die werkeloze menigte reeds veel te talrijk en aan jouw aanwezigheid zou niemand wat hebben. onze regeerders zijn ongetwijfeld verstandig dat in zo zij de grond niets liever wensen dan dat een deel van onze jeugd de dans ontspringt al was het door zich schuil te houden, want het is al vernederend genoeg dat wij, om onze grote burenen te plezieren, tot deze gewaagde mobilisatie zijn moeten overgaan. de oorlog moet immers vooral gevoerd worden door die oorlog hebben gewild en zij zijn het die het onderste uit de kan moeten halen. de groten streven iets na en daar dient een tol voor betaald. wij echter hebben bij dat alles niets te winnen en kunnen niet beter doen dan veel

lawaai maar weinig bloed geven. mocht het zover komen, dan hoop ik van harte dat ons leger al zijn geweren en kanonnen tegelijk afschiet en dadelijk daarop de witte vlag hijst, om dan verder als één man belangstellend en meevoelend toe te kijken hoe de fransen en engelsen dat zaakje zullen opknappen.

men heeft ons waarachtig lang genoeg aangewreven dat de belgen de dappersten aller galliërs zijn en het wordt dus hoog tijd dat wij, onder alle galliërs en germanen, eindelijk eens gaan uitblinken door omzichtigheid.

carmiggelt

wil je geloven, jongen, dat die ellendige mobilisatie mij het leven vergalt en er schuld aan heeft dat mijn oude vrienden zich stilaan van mij verwijderen? je weet dat ik sedert meer dan twintig jaar iedere zaterdagmiddag bij die sympathieke van schoonbeke ga doorbrengen waar ik onder mijn vrienden mijn vaste plaats bij het venster heb naast de oude staande klok.

onder menige fles werd daar tot in het oneindige gezellig gewauweld over de meest onbenullige onderwerpen, want eigenlijk is het ons meer om de wijn te doen. er werd getierd; op de tafel geslagen en wel eens gezongen ook, vooral op feest- en verjaardagen, doch tot ruzie kwam het nooit. ieder dacht leve de wijn en laat ons de boel hier niet bederven. hoe meer lawaai er gemaakt werd, hoe meer wij van elkander dachten te houden. reeds toen de fransen en engelsen nog aan 't berekenen waren, dus vóór zij hun lastige keus op oorlog hadden laten vallen, was die gezellige sfeer totaal veranderd. als een vloedgolf heeft de politiek al het overige weggespoeld en wie durft te zeggen dat, goddank, de zon toch nog schijnt, die wordt aangegaapt als een restant uit het stenen tijdperk. neen, er is niet langer mooi noch slecht weer, je bent niet jarig, begrepen? je vrouw is niet ziek en jij bent op kantoor niet bevorderd. niets van dat alles. de moffen moeten kapot en daarmee uit. en durf je over iets anders beginnen dan ben je onrein.

tonnus oosterhoff

sei shōnago

uit: 'het hoofdkussenboek'

ca. 1004/1010

vertaald door jos vos

110

op onze pelgrimstocht naar hase aan het eind van de vierde maand namen wij het welbekende veer van yodo, waar onze koets werd overgezet.

tijdens de oversteek zagen we kalmoes, riet en dergelijke uit het water steken.

de stengels leken kort, maar toen we ze uit het water trokken, bleken ze juist heel lang.

ik vond het heerlijk om bootjes beladen met riet heen en weer te zien varen.

het was net als in het lied over de plas van takase, daar ben ik van overtuigd.

toen we op de derde dag van de volgende maand opnieuw de rivier overstaken, werden we geconfronteerd met een heerlijk tafereel, dat veel weg had van een kamerscherm: het regende lichtjes en er stonden mannen en kinderen in het water om kalmoes te plukken; ze hadden heel kleine regenhoedjes op en hun kleren waren hoog opgestroopt, zodat hun blote benen te zien waren.

111

gewone dingen

die opeens bijzonder klinken:

een ossenwagen op nieuwjaarsdag. of ook: hanengekraai.

iemand die zijn keel schraapt bij zonsopgang. en muziek, natuurlijk.

112

dingen die er niet mooier op worden

als je ze schildert:

anjers.

kalmoes.

kersenbloesems.

mannen en vrouwen die in vertellingen worden beschreven als oogverblindend mooi.

113

dingen die er mooier op worden

als je ze schildert:

dennen.

herfstige vlakten.

bergdorpjes.

bergpaden.

114

laat het in de winter
maar bitter koud zijn,
en in de zomer snikheet.

115

aangrijpende dingen

een kind dat in de rouw is om een ouder.

een jongeman van goeden huize die zich ontberingen heeft opgelegd ter voorbereiding van een pelgrimstocht naar het gebergte van yoshino. het is hoogst aangrijpend dat hij zich van anderen afzondert om de nodige rituelen uit te voeren en zich voor dag en dauw in het stof werpt. ik kan me voorstellen dat een van zijn dierbaren wakker ligt en hem hoort. wanneer hij uiteindelijk op weg gaat, dan vraagt ze zich met een klein hartje af hoe zijn reis verloopt – en wat schitterend als hij gezond en wel terugkomt! alleen zijn hofhoed ziet er een tikje verformfaaid uit. naar verluidt gaan zelfs de meest verheven personen schamel gekleed op bedevaart.

voor nobutaka, die luitenant is bij de poortwacht van links, kon dit niet door de beugel.

‘waarom zou een mens niet netjes uitgedost op pad gaan?’ zei hij. ‘de godheid van yoshino heeft toch nooit het tegenovergestelde verordonneerd!’

nobutaka vertrok aan het eind van de derde maand in een donkerpaarse sashinuki, een wit

jachtkostuum en een knalgeel ondergewaad, terwijl zijn zoon, een assistent-hofmeester, gehuld ging in een blauw jachtkostuum met een rood ondergewaad en een korte hakama, voorzien van een bijzonder levendig patroon. reizigers die al op de terugweg waren, of die samen met hen naar yoshino trokken, keken daar erg van op. ‘op de heilige berg is dit een nooit geziene vertoning!’ zeiden ze verbouwereerd. op de eerste dag van de vierde maand keerde nobutaka terug naar de hoofdstad, en op de tiende van de zesde maand werd hij aangesteld als gouverneur van de provincie chikuzen. ‘zie je nou wel,’ zeiden de mensen, ‘hij had volkomen gelijk.’

(dit is niet meteen iets aangrijpends; ik vermeld het hier alleen omdat het met de heilige berg te maken heeft.)

een knappe jongeman of een knappe jonge vrouw die zware rouw draagt.

de roep van een krekkel aan het eind van de negende maand of aan het begin van de tiende – zo zwak dat je hem haast niet meer hoort.

een kloek die beschermend op haar kuikens zit. dauwparels, laat in de herfst – glinsterend op riet in de tuin als veelkleurige juwelen.

bij valavond, of bij het ochtendgloren, wakker worden van het geruis van de wind in de bamboe.

alles wat je 's nachts hoort, eigenlijk. sneeuw in een bergdorpje.

jeugdige geliefden die elkaar niet naar hartenlust kunnen ontmoeten omdat iemand het hun belet.

116

niets heerlijkers dan een tempelretraite met nieuwjaar, wanneer het ijskoud is en er sneeuw in de lucht zit. dreigt er regen, daarentegen, dan vind ik er niets aan.

ga je op pelgrimstocht naar kiyomizu of zo, dan wordt er een kamer voor je in gereedheid gebracht, en intussen wordt je koets voorgereden tot aan de voet van de lange trap naar de tempel. jonge monniken in gewaden met een eenvoudige gordel, en met van die hoge houten sandalen aan hun voeten, lopen zonder aarzeling de trap op en af onder het prevelen van stukjes soetra of zingen strofen uit de kusha-ron, wat ik heerlijk vind, want het past perfect bij de omgeving. het voelt vreselijk gevaarlijk om die trap zelf te bestijgen; je blijft zoveel mogelijk aan de zijkant en klampt je vast aan de reling; ik vind het wel grappig dat de trap in de ogen van de monniken niets anders is dan een doodgewone houten vloer.

'uw kamers zijn klaar,' wordt er geroepen, 'komt u maar gauw!' er worden schoenen gebracht en de dames mogen uitstappen.'

sommige dames hebben de rand van hun gewaad teruggeslagen; anderen komen in vol ornaat voor de dag, met sleep en chinees jakje. alle aanwezigen gaan naar binnen op schoenen van

gelakt leer of in halve laarsjes, wat prettige herinneringen oproept aan het keizerlijk paleis.

een flink aantal kinderen en opgeschoten knapen die de tempel in en uit mogen, lopen mee en geven instructies als: 'wees voorzichtig; daar gaat het opeens naar beneden. en dáár naar boven.' zekere figuren – joost mag weten welke – wagen zich te dicht bij de dames of proberen hen voorbij te gaan, waarop ze te horen krijgen: 'wacht eens even! dit zijn dames van stand! hou u maar ge-deisd!' de wat gevoeligeren voorbijgangers zien hun dwaling dan wel in, maar anderen slaan de waarschuwing volkomen in de wind en haasten zich – om toch maar als eerste bij het boeddha-beeld te kunnen zijn.

om in je kamertje te komen moet je ook weer door dichte drommen mensen, wat hoogst onaangenaam is, maar een snelle blik op het altaar, door het lattenscherm, vervult je op voorhand met heilig ontzag, en één gedachte overschaduwde alle andere, namelijk: 'waarom ben ik hier al zoveel maanden niet meer geweest?'

de lantaarns in de tempel zijn anders dan alle andere – het gaat om giften die speciaal voor het heiligdom zijn bedoeld. ze branden verontrustend hard en het is bijzonder indrukwekkend om het heilige beeld in hun licht te zien fonkelen. de aanwezige monniken houden de smeekschriften van de pelgrims omhoog en staan, zachtjes deinend, voor het altaar te bidden. er hangen zoveel gebeden in de lucht dat je ze onmogelijk kunt

013

onderscheiden, maar iedere monnik doet zo zeer zijn best om zijn stem boven die van de massa uit te laten stijgen dat je er soms toch een flard van opvangt, zoals:

een schenking van duizend lantaarns voor de intentie van zus-en-zo! wanneer je zelf, omgord met een pelgrimssjerp, neerknielt om het beeld te vereren, komt er een monnik op je af, en met de woorden 'dit is voor u' overhandigt hij je een takje steranijs 'het brengt je in verrukking met zijn edele geur.'

vanachter het lattenscherm komt er een monnik naar je toe om enkele woorden met je te wisselen. hij geeft te kennen dat hij je gebeden naar zijn beste vermogen heeft uitgevoerd en vraagt hoe lang je in retraite blijft; ook laat hij weten wie er nog meer in de tempel logeren. zodra hij weg is, krijg je een stoof en wat versnaperingen, alsmede een lepel water om je handen mee te wassen en een emmertje zonder handvatten. ten slotte wordt te kennen gegeven waar je personeel de nacht mag doorbrengen, en al naargelang de namen worden afgeroepen, verdwijnen de leden van dit gezelschap in de gewenste richtingen.

als de klok luidt voor het zingen van soetra's denk je dankbaar: dat is ook voor mij! in het kamertje naast je hoor je een man van behoorlijke afkomst onopvallend maar innig bidden – nu eens opstaand, zich dan weer in het stof werpend; het wekt een hoogst fijngevoelige indruk. heel de

nacht gaat hij zo door, zonder een oog dicht te doen – iets wat bijzonder aangrijpend overkomt. staakt hij even zijn gebeden, dan heft hij met zachte stem een soetra aan – heel indrukwekkend. je zou willen dat hij eens wat harder zong, en als hij dan ook nog zijn neus snuit – onopvallend en niet te hard, zodat het niet op je zenuwen werkt – vraag je je af wat er toch maar in hem omgaat, en je hoopt van harte dat zijn gebeden zullen worden verhoord.

toen je vroeger voor enkele dagen in retraite ging, had je 's middags een beetje tijd voor jezelf. alle knechten, dienstmeisjes en pages trokken naar het monnikenkwartier en jij had niets omhanden; van tijd tot tijd schrok je je een hoedje omdat er in je naaste omgeving opeens op een schelptrompet werd geblazen.

een heer, vergezeld door een knecht die een prachtig verzorgd smeekschrift draagt, legt zijn offerande neer en roept om een tempeldienaar, met een klaterende stem die weergalmt in heel

het dal. de soetraklok wordt met nadruk geluid, zodat je je afvraagt voor wie het ditmaal is bedoeld, waarop de naam van een belangwekkend iemand weerklinkt en een monnik met indringende stem te kennen geeft: 'voor een voorspoedige bevalling!' je kunt het niet helpen dat je bekommerd bent om de betrokkene; je hoopt maar dat haar zwangerschap gunstig zal verlopen. zo verstrijken retraits onder normale omstandigheden. met nieuwjaar, daarentegen, staat de hele tempel in rep en roer. je hebt het zo druk met het bekijken van de eindeloze stoet pelgrims dat er van devotie niet veel komt. wie tegen het vallen van de avond naar de tempel komt, blijft waarschijnlijk overnachten. de jonge monniken kunnen uitstekend overweg met de enorme kamerschermen, waarvan je denkt dat geen mens ze van hun plaats zal krijgen; ze leggen rietmatten neer, verdelen de tempelzaal in minder dan geen tijd in kleine ruimten en hangen gezwind rieten blinden over het latten-scherm. dit alles is voor hen een koud kunstje; ze zijn het duidelijk gewend. een groot aantal dames maken met ruisende gewaden hun opwachting. sommigen, die een jaartje ouder zijn, praten zacht, met voorname stem, en uit hun woorden kun je opmaken dat een gedeelte van dit gezelschap alweer vertrekt. 'wees maar voorzichtig,' wordt er gezegd. 'vermijd brandgevaar!' het is erg charmant een jongetje van een jaar of zeven met een lief maar zelfverzekerd stemmetje de

bedienden te horen toespreken. ook het zachte gehoest van een kind van een jaar of twee, dat nog maar half wakker is, klinkt door en door vertederend. het kind roept om zijn voedster of zegt 'mama', en je wilt dolgraag weten wie die laatste wel mag zijn.

heel de nacht door worden er luidkeels soetra's gezongen, tot 's morgens vroeg, zodat je geen oog dichtdoet. pas na het gebed voor dag en dauw dut je even in, maar opeens schrik je op van gezangen die speciaal bedoeld zijn voor de boeddha die daar plaatselijk wordt vereerd. de gezangen klinken hoogst onstuimig en indrukwekkend; ze zijn afkomstig van een man die helemaal niet plechtig overkomt, want hij heeft plaatsgenomen op het soort stromantel dat bergasceten dragen – diep bewogen hoor je hem aan. al even fascinerend is de aanblik van een voorname ogend heerschap dat de nacht niet in de tempel doorbrengt. hij draagt een gevoerde, blauwgrijze sashinuki met een groot aantal witte gewaden eroverheen en wordt vergezeld door enkele knapen die prachtig gekleed zijn – kennelijk zijn zoons. bovendien wordt hij ook omringd door een heleboel dienaren. rond dit hele gezelschap worden kamerschermen opgetrokken, waarachter – zo lijkt het – iemand zich een enkele keer voor het altaar in het stof werpt. steeds weer ben je benieuwd wie alle aanwezigen zijn die je niet van gezicht kent. en het is heerlijk als je bij machte bent om anderen te

identificeren. de aanwezige jongheren hangen altijd weer rond in de buurt van de damesvertrekken en hebben geen oog voor het boeddhabbeeld. ze roepen de huisbewaarder en onderhouden zich met hem op zachte toon, wat aantoont dat ze van vrij behoorlijke afkomst zijn.

het is ook leuk om in retraite te gaan aan het eind van de tweede maand, of aan het begin van de derde, wanneer de kersen in bloei staan. twee of drie aantrekkelijke knapen duiken op, en kennelijk staat ieder van hen aan het hoofd van een huishouden. ze gaan fraai gekleed in kersenbloesem- of wilgenbladkleurige gewaden met daaronder sashinuki's waarvan de pijpen heel elegant zijn opgebonden boven de enkel. hun dienaren passen al even goed bij hun omgeving en dragen fraai versierde knapzakken, terwijl hun pages gekleed gaan in pruimrode of lentegroene jachtkostuums met ondergewaden in velerlei kleuren en bont geverfde hakama's.

het is vooral charmant om zulke knapen op de gebedsgong te zien slaan, met in hun zog slanke jongens – kennelijk uit ondergeschikte families – die bloesemtakken dragen. er is iemand in het gezelschap die je meent te kennen, al heeft hij er niet het minste benul van dat je hem in de gaten hebt. uit pure teleurstelling dat hij zomaar voorbijloopt zegt een dame: 'kon ik hem maar een teken geven' – wat ook weer grappig klinkt.

naar mijn mening hebben zulke tempelretraites – of eender welk verblijf op een plek waar je niet aan gewend bent – geen zin als je enkel bedienden meeneemt. ik ben ervan overtuigd dat je ook een tweetal reisgezellen nodig hebt, of zelfs meer, als dat kan – mensen van dezelfde stand als jij, met wie je goed kunt opschieten, en met wie je ook naar hartelust kunt praten over prettige en onprettige dingen. ook onder je personeel tref je waarschijnlijk wel figuren aan die je

niet teleurstellen op dat vlak – maar die heb je elke dag al om je heen! heren denken er blijkbaar hetzelfde over, want kijk maar: ook zij gaan nooit zonder kompanen op pad.

151

mensen die het duidelijk moeilijk hebben de voedster van een kind dat 's nachts huilt een man met twee geliefden die razend jaloers zijn. een duiveluitdrijver die te kampen heeft met een hardnekkige geest. zijn bezweringen zouden onmiddellijk effect moeten hebben, maar het zit hem tegen, en om niet uitgelachen te worden spant hij zich in tot het uiterste.

een vrouw die aanbeden wordt door een erg achterdochtige man.

iemand die het huishouden van een regent bestiert zal het niet makkelijk hebben, maar het is wel een mooi leventje!

mopperkonten.

152

mensen die te benijden zijn

je leert een soetra, struikelt over je woorden, vergeet voortdurend passages en moet dezelfde stukjes steeds weer herhalen, maar er zijn ook mensen-niet alleen monniken maar ook gewone mannen en vrouwen-bij wie de woorden moeiteloos over de tong rollen, zodat je je afvraagt hoe je dat ooit zult klaarspelen.

wanneer je doodziek bent en het bed moet houden, zie je anderen die er lustig lachend op los babbelen en zomaar voorbijstappen alsof ze door geen enkele zorg worden gekweld-en o, wat ben je dan jaloers!

je hebt het vaste voornemen om op bedevaart te gaan naar het inari-schrijn, maar terwijl jij higgend en puffend de helling beklimt naar het middelste schrijn, word je ingehaald door anderen die er blijkbaar niet de minste moeite mee hebben. en wanneer je de top bereikt, staan zij daar al te bidden-hoogst indrukwekkend! ooit ben ik vertrokken rond zonsopgang op de dag van het schrijnfeest in de tweede maand. ik maakte haast, maar tegen de tijd dat we halverwege de helling waren, was het uur van de slang al aangebroken. tot overmaat van ramp werd het al heet, en ik voelde me ellendig. er zat niets anders op dan even te rusten, en terwijl mijn tranen druppelden vroeg ik me af waarom ik op pad was gegaan op een dag als déze en niet onder geschiktere omstandigheden. terwijl ik daar zo zat te treuren, kwam een dame van op zijn minst veertig, die niet eens reiskleren droeg maar haar doordeweekse gewaden gewoon wat had opgestoken, de heuvel afgedaald. tegen iemand die ze onderweg had ontmoet hoorde ik haar zeggen: 'vandaag doe ik de hele pelgrimsroute zeven keer. ik heb al drie routes achter de rug en voeg er met plezier nog vier aan toe. kort na de middag hoop ik de berg weer af te zijn.'

normaal gesproken zou ik er helemaal niet op hebben gelet, maar onder de gegeven omstandigheden wilde ik dolgraag met haar ruilen! ik ben razend jaloers op iedereen die aardige kinderen heeft, of het nu om jongens gaat, om meisjes of om monniken in de dop. ik benijd ook dames met lang, mooi verzorgd haar dat sierlijk over hun schouders en slapen valt. en ik ben erg jaloers op lieden van verheven rang als ik zie dat iedereen naar hen opkijkt en het hun naar de zin maakt.

mensen met een fraaie hand die goed kunnen dichten en voor alle mogelijke gelegenheden worden gevraagd. wanneer een adellijke dame, door een groot aantal hofdames omringd, een brief laat opstellen die gericht is aan een hoogst verfijnd iemand, zal geen van de aanwezigen hanepoten maken. toch laat de adellijke dame speciaal iemand roepen die zich had teruggetrokken in haar eigen vertrek, en ze staat deze hofdame zelfs toe om haar persoonlijke inktsteen te gebruiken—dáár word ik pas jaloers van! normaal gesproken brengt iedere hofdame met een behoorlijke staat van dienst wel iets geschikts tot stand, zelfs als ze nog niet zo ver gevorderd is in het kalligraferen, maar nu gaat het om een aparte situatie: de brief is bedoeld voor een vooraanstaande edelman, of voor iemand die zijn dochter voor het eerst in paleisdienst wil laten treden. er wordt geen moeite gespaard; aan de papierkeuze

alleen al wordt de grootste aandacht besteed; intussen zitten de overige hofdames bij elkaar en geven op luchtige wijze uitdrukking aan hun jaloezie. als je nog maar pas een snaar_ of blaasinstrument leert bespelen, vraag je je af of je ooit even goed zult zijn als de anderen—net als bij het kalligraferen.

de voedster van een keizer of kroonprins. keizerlijke hofdames, want die mogen naar believen over de vloer komen bij alle keizerlijke gemalinnen.

wim van der grijn

ida gerhardt

twee gedichten

pasen

een diep verdriet dat ons is aangedaan
kan soms, na bittere tranen, onverwacht
gelenigd zijn. ik kwam langs zalk gegaan,
op paasmorgen, zéér vroeg nog op den dag.

waar onderdijks een stukje moestuin lag
met boerse rijtjes primula's verfraaid,
zag ik, zondags getooid, een kindje staan.
het wees en wees en keek mij stralend aan.
de maartse regen had het 's nachts gedaan:
daar stond zijn doopnaam, in sterkers gezaaid.

kosmos

het spel van lijn en kleur en van schakeering
dat leeft in de natuur, het donker en het licht,
- wetten van wisseling en wederkeering -
ik vind het terug in het voltooid gedicht.

de groeiwijs van de plant,
het levend zich ontvouwen
van vorm na vorm,
weer rustend in de regelmaat
die fijn vertakt
door bloem en blad en stengel gaat,

is mij een teeken dat het stil, geduldig bouwen
van woord aan woord gehoorzaamt
aan eenzelfde streven.

wij luist'ren: hoorbaar, op ons ademen bewogen,
stuwende en gestadig is het eigen leven

verborgen arbeidend; totdat het diepst verlangen
tot rust wordt in het woord.

dan ligt voor onze oogen
de vorm, waarin het trillende is ingevangen.

kinderspel

hij zat nadenkend bij zijn kleine schat
-een doos met schelpen- en met fronsend turen
de namen prevelend zag hij de uren
terug, waarin hij hen gevonden had.

dagen van open zon, dagen van regen
en vlagen wind, het breken van de zee -
en alle argelooze vreugden, die ermee
verweven waren, tot naar stiller wegen

zijn aandacht boog - het lijnenspel, de kleuren,
het kleine leven dat dit broze bouwde,
het zeediep met het wonderlijk gebeuren
van plant en dier, zooals hij in vertrouwde

verhalen het herlas... en in dit zoet herkennen
nog dieper dalend, sloot hij glimlachend de
oogen;

glijdend langs nerf en karteling bewogen
de vingers in een tasten, een gewennen

aan diepste aandacht - sober spel, omgeven
van een zóó groote stilte, dat ook wij gevangen
toezagen, - dan een flitsend even
elkaar aanzien: wij lazen een gelijk verlangen.

christus als hovenier

'zij dacht dat het de hovenier was.'

johannes 20:15

eén rembrandt kende als kind ik goed:
de christus met de grote hoed
wandeland in de ochtendstond.
en, naar erbij geschreven stond:
hij was de hovenier.

en nòg laat ik mijn tranen gaan
als in de gaarde ik hem zie staan,
en - wat terzijde - in stille schrik
die éne, zij die dacht als ik:
het was de hovenier.

o kinderdroom van groen en goud -
géén die ontnam wat ik behoud.
de laatste hoven naderen schier
en ijler wordt de ochtend hier.

hij is de hovenier.

het bondgenootschap

wie zelf de wijde wateren is gewend
laat zwijgend de ander in zijn element.
men groet elkaar met de ogen. in de lekbocht
heb ik als kind een visotter gekend.

gerhardt

maureen teeuwen

liesbeth den uyl

uit: 'beppie van vessem' 1988

in 1942 slaag ik voor het eindexamen van de derde vijfjarige hbs.-b in amsterdam. het was de bedoeling dat ik daarna zou gaan studeren aan de universiteit. mijn vader dacht aan rechten, ik aan nederlands of wiskunde. de bezetters hadden een maatregel afgekondigd, waardoor een loyaliteitsverklaring van nieuwe studenten gevraagd werd. zoiets was in ons gezin ondenkbaar; mijn studie zou tot na de oorlog moeten wachten.

mijn moeder vindt dat ik een baantje moet zoeken, mijn vader denkt aan een of andere opleiding waarvoor geen verklaring hoeft te worden getekend. ik weet het niet. mijn examenlijst laat elke mogelijkheid open, er staan drie tienden op: voor nederlands, wiskunde en biologie. ik ben alvast een snelcursus steno en typen gaan volgen. mijn ouders stellen voor me door een buro voor beroepskeuze te laten testen.

bij het inleidende gesprek vertel ik dat ik houd van boeken

en taal, sterrenkunde, wiskunde en biologie.

'we zullen wel zien,' zegt men en er wordt een testdatum afgesproken.

als ik later met mijn ouders de uitslag kom horen, is de eerste reactie: 'jammer dat het een meisje is, anders zouden we ingenieur adviseren. ze zou daar prima geschikt voor zijn. ze zou trouwens elke universitaire studie kunnen volgen, maar u hebt uw redenen daarmee te wachten.

bibliotecaresse, wat ze zelf aangaf, is onmogelijk, daar is ze veel te slordig voor.'

knap van ze, denk ik. ik weet van mezelf dat ik een sloddervos ben en ik heb bij de test geprobeerd zo netjes mogelijk te werken maar ze hebben het toch ontdekt.

'secretaresse, wat mevrouw suggereerde, is ook niet geschikt ook daar zou die slordigheid haar parten spelen. bovendien past het niet bij haar aard. zij moet op den duur een zelfstandige functie hebben, geen dienende.

we hebben wel een baan voor haar. meerdere instellingen en bedrijven, die personen met speciale kwaliteiten zoeken, tippen wij als we een passende kandidaat tegenkomen. bij de alkmaarsche courant is een plaats vrij voor een aankomend journalist. haar durven we met een gerust hart aan te bevelen.'

het lijkt me heel leuk bij een krant te werken, ik heb er wel zin in, maar mijn ouders zien bezwaren.

'onze dochter is nog veel te jong om alleen in een vreemde stad op kamers te gaan wonen.' (ik ben onlangs achttien geworden.)

'denk er nog maar eens goed over na,' zegt men, 'als u ons belt kunnen we zo een sollicitatiegesprek regelen.'

ik probeer dagenlang mijn ouders van mening te laten veranderen, maar ze zijn onvermurwbaar. ik ben te jong, en deze tijd met die akelige duitse soldaten is helemaal gevaarlijk.

ik overweeg om een koffertje te pakken en weg te lopen naar alkmaar, maar omdat de stageplaats in het begin zonder salaris zal zijn, zie ik niet goed hoe ik zonder financiële steun van mijn ouders in alkmaar kan wonen.

ik leg me erbij neer.

een paar dagen later komt mijn vader opgetogen thuis.

'ik heb een prachtige baan voor je gevonden. ik sprak vandaag met een directeur van een van de grote levensverzekeringsmaatschappijen. ze nemen ongezien iedereen aan met een tien voor wiskunde. je krijgt dan een interne opleiding van enkele jaren en dan ben je actuaaris. je verdient dan veel.'

ik ken dat beroep niet. 'wat is dat?'

'wiskundig adviseur. je begint al meteen met een mooi salaris, negentig gulden per maand.'

inderdaad veel, van mijn klasgenoten weet ik dat de meeste baantjes vijftig à zeventig gulden bieden.

'maar het mooiste is, dat er uitstekende pensioenvoorwaarden zijn. jouw pensioen zal hoger zijn dan het mijne.'

dit gaat me te ver. ik heb het gevoel dat de wereld voor me open staat, dat mijn leven nu gaat beginnen en mijn vader biedt me werk aan als levensverzekeringswiskundige met een prachtig pensioen.

'ik moet het even verwerken,' zeg ik voorzichtig.

'ja hoor, hier is het telefoonnummer dat je morgen kunt bellen voor een gesprek.'

de hele avond, alleen op mijn kamer, probeer ik me voor

te stellen hoe mijn leven bij die maatschappij zal zijn. wiskunde vind ik boeiend, maar je hele leven sterftekansen van mensen berekenen? het is natuurlijk mooi dat mijn vader trots is op zijn knappe dochter, maar ik denk aan een andere toekomst: veel van de wereld zien, interessante mensen ontmoeten, uitdagingen aannemen. de volgende morgen bij het ontbijt stel ik voor dat ik een dagje zelf op zoek ga naar werk en als ik niets vind, zal ik morgen die assurantiefirma bellen.

'hoe denk je iets te vinden?' vraagt mijn moeder.

'ik ga naar de openbare leeszaal en kijk de advertenties van alle kranten en weekbladen door. als ik iets zie wat me aantrekt, ga ik erop af.'

als ik de advertentiekolommen doorneem bedenk ik dat kunst ook boeiend kan zijn. ik vind een vacature bij een antiquair en een bij een grote kunsthandel.

ik ga eerst naar de laatste. ik word naar de directeur gebracht, die achter een groot schrijfburo zit. ik laat hem mijn eindexamenlijst zien en vertel hem dat ik al jarenlang een abonnement heb op het stedelijk museum en daar vaak kom. ik leg hem uit welke schilderijen ik mooi vind en waarom. ik laat hem een foto van mijn lievelingsschilderij, die ik in mijn portefeuille altijd bij

me heb. het schilderij is van a.c. willink. op de voorgrond staat een klassiek beeld. alles overheersend is een dreigende wolkenlucht. het symboliseert voor mij de dreiging die de oorlog en de bezetting over ons brengen en de zekerheid dat er waarden zijn die desondanks blijven bestaan.

ik vertel hem dat ik in mijn hart een speciaal plekje heb voor schilderessen, judith leyster bijvoorbeeld, een leerlinge van frans hals en de amsterdamse joffers.

hij is duidelijk in me geïnteresseerd. het lijkt me goed om over de financiële kant te beginnen. ik begin over de levensverzekeringsmaatschappij en de negentig gulden.

'o, nee,' zegt hij beslist, 'ik had zestig gulden in mijn hoofd, maar als je kwaliteiten hebt kan ik misschien tot zeventig gaan.'

hij leunt achterover en steekt een sigaret op. de lucifer gooit hij met een zwaai in de prullenmand, die naast hem staat.

'als je echt een beter betaalde baan kunt krijgen, moet je die maar nemen.'

'u denkt misschien dat ik iets fantaseer, maar de directeur is een relatie van mijn vader. zo weet ik dat ze ongezien iedereen met een tien voor wiskunde aannemen voor negentig gulden per maand.'

ik zie rook uit de prullenmand komen. ik sta op, pak een vaas met tulpen van zijn bureau, haal de bloemen eruit en sprenkel water over het

brandende papier. ondertussen zeg ik: 'ik heb er nog niet gesolliciteerd, want ik wil niet zo graag actuaaris worden met een prachtig pensioen. ik probeer vandaag een andere baan te vinden die me meer aantrekt.'

het vuur is uit. ik zet de vaas op zijn bureau, doe de tulpen er weer in.

u moet uw secretaresse vragen er snel weer water bij te doen, anders gaan ze dood. hij heeft mijn verrichtingen met verbazing gadeslagen. 'je bent aangenomen,' zegt hij dan enthousiast. 'vijfenzeventig gulden!'

ik schud mijn hoofd: 'ik zal er met mijn ouders over spreken, maar ik denk dat ik morgen toch met de assurantiefirma moet spreken. u hoort nog van mij,' zeg ik en neem afscheid.

het volgende adres is in een steegje.

'ik run de zaak alleen,' zegt de antiquair, een wat oudere man, 'maar ik kan er best een hulpje bij gebruiken.'

de zaak is donker en klein, vol met voorwerpen, mijn eerste indruk is niet prettig.

ik begin mijn praatje. ik voel steeds meer dat hij van mij gecharmeerd raakt en wel iets in me ziet.

'ik geloof dat wij beidjes heel goed samen zullen kunnen opschieten,' zegt hij veelbetekenend, 'en dan zal geld geen muur tussen ons vormen. voor we verder praten moet ik eerst eens zien wat je van kunst weet, kom eens mee.'

ik heb besloten dat ik onder geen enkele voorwaarde met deze man in die kleine ruimte wil werken, maar ik ben te beleefd opgevoed om me nu om te draaien en weg te gaan. ik loop met hem mee. hij brengt me naar een muurtje waar twee kleine schilderijtjes hangen.

'zeg maar eens welke je het mooiste vindt en waarom.'

ik kijk naar het eerste. hij gaat zo dicht naast me staan dat hij mij aanraakt. ik doe een pasje opzij. het schilderijtje is oud en donker. er staat een vennetje op met bosjes langs de oever. de lucht is bewolkt, aan de hemel is merkwaardig, geheimzinnig licht dat weerspiegelt in het water. de lichtbron is niet zichtbaar, de zon? de maan? er gaat een rustgevende betovering van uit. het is zo mooi, dat je er urenlang naar kunt kijken. ik doe een pas naar rechts naar het andere werkje. het stelt een zilveren vaas voor met opzichtige orchideeën, op een soort brokaten kleed ligt een gesp, die met diamanten versierd lijkt. de kleuren doen pijn aan mijn ogen.

hij doet ook een stap opzij zodat hij mij weer aanraakt. ik vind de sfeer onaangenaam geworden. we staan nu ver van de buitendeur af, ik wou dat er een klant binnenkwam. ik wil zo snel mogelijk weg zonder problemen. bang ben ik niet. tot dusver is een eenvoudige, harde klap in het gezicht altijd voldoende gebleken om vervelende jongens en mannen te laten afdruipen. deze winkel ligt vol met interessante slag- en steekwapens,

die ik in noodgevallen zeker zal gebruiken. maar ik zal het eerst op een elegante manier proberen. ik doe een stap van hem vandaan, wijs naar het kitschschilderij en zeg nuffig: 'orchideeën zijn mijn lievelingsbloemen, dit vind ik het mooiste.' spijtig zegt hij: 'jammer, ik had je graag aangenomen, maar als je zo weinig van kunst weet ... ik moet ook aan mijn zaak denken.'

opgelucht verlaat ik het pand.

dan neemt teleurstelling de overhand. wat nu? ik loop over een brug over een gracht. ik blijf er middenop stilstaan. ik leg mijn armen op de leuning en kijk naar het bewegende water. zal ik verder zoeken? maar hoe en waar? of zal ik mijn vaders wil volgen en ben ik voorbestemd verzekeringswiskundige te worden? mijn oog valt op een gouden vlek in het water, een rechthoek, die door de golfjes voortdurend inkrimpt en zich uitrekt. ik kijk op om de bron van de spiegeling te vinden. ik zie een groot koperen naambord. 'em.querido, uitgeverij' staat erop.

ja, denk ik, een uitgeverij heeft misschien ook interessant werk. ik loop erheen en bel aan. een luikje gaat open. ik zie een jongeman.

'ik zoek werk en een uitgeverij lijkt me wel. is hier een vacature?'

'dat moet ik even aan mijn broer vragen. wacht u even hier?'

het luikje gaat dicht. na een paar minuten komt hij terug, doet de deur open en brengt me naar

boven waar geert van oorschoot achter een schrijfburo zit.

ik stel me voor als elisabeth. sinds enige tijd vind ik 'bep' niet meer bij me passen. ik vraag iedereen me bij mijn niet afgekorte voornaam te noemen. thuis lukt dat nog niet goed, mijn vrienden doen hun best en aan ieder die ik ontmoet vertel ik niet mijn oude naam.

vessem-den uyl

'je zoekt werk. kun je boekhouden?'

'jawel, ik heb er een acht voor op mijn eindexamenslijst.'

ik doe mijn tas open om hem te pakken.

'mooi, kun je ook een balans maken?'

'jawel.' ik geef hem het papier.

'waarom ben je hier gekomen?'

ik begin aan mijn verhaal, niet kunnen studeren vanwege de loyaliteitsverklaring.

'hoe denken ze bij jullie thuis?'

'wij zijn anti-duits, mijn ouders hebben veel joodse vrienden.'

'dit is een joodse uitgeverij, die ik tijdelijk beheer, alle eigenlijke werknemers zijn weg.'

ik probeer de zaak uit de handen van de nsb te houden.'

'ik begrijp het.'

wij praten nu over boeken, schrijvers en dichters. hij is ingenomen met mijn belezenheid.

'wij zitten zonder boekhouder en als je ook nog zo van literatuur houdt, zou je hier wel passen.'

'ik heb ook steno en typen geleerd.'

'dus ik kan je een brief dicteren, die jij dan uit-tikt?' 'jawel.'

'maar dat is prachtig.'

er is één bezwaar, ik moet negentig gulden per maand verdienen.'

ik vertel van de baan die mijn ouders voor me in petto hebben. hij begrijpt het. hij voelt met me mee.

'als ik je als aankomend boekhouder aanneem, kunnen we je dat betalen.'

'fijn, wilt u dan een gesprek met mijn ouders hebben? zij moeten het goedvinden, als ik hier kom werken.' 'natuurlijk, laten ze me maar bellen voor een afspraak. ik zal je even aan de rest van ons personeel voorstellen.'

hij neemt me mee naar de kamer ernaast.

'dit is elisabeth,' zegt hij, 'zij wil bij ons komen werken. dit is mieke, mijn zuster, haar man han

en mijn broer adri, maar die heb je al ontmoet. zij komen alle drie uit de toneelwereld, maar vanwege de cultuurkamer werken ze nu hier. elisabeth is oké, haar vader is directeur van een bank.' 'nee, hij is procuratiehouder en onderdirecteur van een bijkantoor.'

hij kijkt mij dreigend aan, ik moet nog leren dat geert van oorschoot alles altijd overdrijft, maar dat iedereen dat weet en dat je het daarom nooit hoeft te corrigeren.

'elisabeth kan boekhouden en stenograferen en weet alles van letterkunde.'

'kan ze ook optellen?' vraagt zijn broer, die achter een groot voorraadboek zit.

'kan ze de telefoon aannemen?' informeert zijn zuster, die dat kennelijk niet leuk vindt.

'elisabeth kan alles. zij zal een grote aanwinst voor ons zijn.'

het wordt tijd dat ik zelf iets zeg.

'mijn ouders moeten eerst nog akkoord gaan en misschien wil ik er zelf ook nog een nachtje over slapen.'

maar er zijn geen problemen meer en zo kom ik te werken bij uitgeverij querido, waar ik joop den uyl zal ontmoeten.

florian diepenbrock

piet de rooy

uit: de tijd de waarheid & de geschiedenis

2025

introdactie

op een hete dag in de zomer van 1990 liet ik een groot internationaal congres van historici in madrid voor wat het was, en bezocht het Prado. het aantal meesterwerken in dit museum is nogal overweldigend, eigenlijk te veel om te verwerken. maar onverwacht werd ik getroffen door een schilderij van Francisco Goya (1746-1828): *La Verdad, el tiempo y la historia* (de waarheid, de tijd en de geschiedenis) van rond 1800. het siert het omslag van dit boek. op het schilderij is een oude man met een warrige grijze baard afgebeeld. in zijn linkerhand heeft hij een zandloper, waaruit op te maken valt dat het om Chronos gaat, de tijd. hij is het die sinds de klassieke oudheid over de menselijke lotgevallen beschikt en die vanaf de middeleeuwen, wat meer toegespitst als vaderlijke tijd, met zijn zeis te zijner tijd een einde maakte aan ons leven. met zijn rechterhand leidt hij een vrouwenfiguur naar de voorgrond. ik volg de interpretatie dat zij de waarheid symboliseert, maar eerlijkheidshalve moet ik hieraan toevoegen dat er ook andere meningen zijn. volgens sommigen gaat het om de verbeelding van de dichtkunst, volgens anderen van de filosofie, en volgens nog weer anderen gaat het om de presentatie van de nieuwe constitutie van Spanje van 1812.³ maar ik houd vast aan de aannemelijkste verklaring, gezien de manier waarop zij is afgebeeld: de waarheid, die ons ernstig aankijkt en volgens de

toenmalige emblematische voorschriften vol in het licht treedt. aan de voeten van dit tweetal zit een vrouwenfiguur die in een boek aan het schrijven is en even opkijkt. dat is de geschiedenis, met ontkleed bovenlijf, want de geschiedenis verdraagt geen verhulling; ze is immers de neerslag van de waarheid zoals die in de loop der tijd aan het licht komt.

in dit schilderij staan 'de tijd', 'de waarheid' en 'de geschiedenis' ergens voor. elk van deze drie lijkt de sleutel te zijn op het mysterie hoe deze wereld in elkaar zit. het zijn, in de woorden van nietzsche, 'de veilige fundamenten waarop we de toren van onze speculaties kunnen bouwen'. eeuwenlang is, althans in het westen, aangenomen dat god met de scheiding tussen licht en donker 'de tijd heeft geschapen. deze bepaalt het ritme van hemel en aarde, de seizoenen en de levensloop. de tijd is niet slechts de maat waarmee veranderingen worden aangegeven, het gaat dan om 'de tijd' als fundamenteel bestanddeel van de werkelijkheid. minstens zo belangrijk is 'de waarheid'. zo is het nauwelijks voorstelbaar dat een maatschappij überhaupt functioneert als de leden daarvan onderling niet in grote lijnen hetzelfde denken over wat 'waar' is. daarmee is 'de waarheid' de basis van de samenleving. en ten slotte is er dan 'de geschiedenis. jean pierre ravier en drien van wissen hebben daarover al eens de onverbiddelijke dichtregels geschreven:

dat alles is zoals het is komt voort uit de geschiedenis

dat slaat niet alleen op de registrerende functie van de geschiedenis, maar ook op het streven enige orde in de chaotische en complexe gebeurtenissen in het verleden te scheppen en daarbovendien enige betekenis aan te ontleen. we begrijpen het verleden pas door er achteraf geschiedenis van te maken. sterker nog, het lijkt er soms op dat 'de geschiedenis' haar eigen gang gaat, onafhankelijk van onze wil, aangezien zij, beter dan wij, weet hoe de wereld onophoudelijk voortgaat. zo blijken tijd, waarheid en geschiedenis elk afzonderlijk dimensies te zijn van de manieren waarop we het leven, de wereld en onszelf proberen te begrijpen. maar ze hangen onderling ook ten nauwste samen, zoals blijkt uit klassieke spreuken als 'veritas filia temporis' (de waarheid is de dochter van de tijd) en 'historia magistra vitae' (de geschiedenis is de leermeester van het leven). het is deze samenhang die het uitgangspunt vormde van het onderzoek waaruit dit boek is voortgekomen.

zo was ik het boek graag hooggestemd begonnen, maar ik moet bekennen dat dit verhaal slechts ten dele klopt. dat congres van het international committee of historical sciences was er echt en was net zo saai als eigenlijk al op

voorhand te vermoeden viel. zeker, ik spijbelde, zoals velen met mij, en bezocht inderdaad het Prado. maar daar is la verdad, el tiempo y la historia niet te zien. het bevindt zich in stockholm, terwijl een voorstudie ervan in boston hangt. ik heb het nooit in het echt gezien, maar trof het aan op een website toen ik ongericht aan het zoeken was naar afbeeldingen, opmerkingen en verhalen over 'de tijd'. aanvankelijk was ik ook niet zozeer getroffen door de samenhang, als wel nieuwsgierig naar het begrip 'tijd', en dan vooral naar de manier waarop mensen daar in het verleden mee zijn omgegaan; 'de waarheid' en 'de geschiedenis' zijn daar pas later bijgekomen, vooral na het ongezochte vinden van het schilderij van goya.?

nu is de historicus ook maar een mens en hij heeft dus te kampen met de verleiding om een verhaal mooier te maken dan het is, kleine verschuivingen aan te brengen, een lastig detail weg te laten en de overtuigingskracht wat te verbeteren door enkele retorische stijlmiddelen toe te passen. dat heb ik hier dus ook gedaan. ter verontschuldiging valt dan slechts aan te voeren dat het verhaal, op een hoger niveau bezien, wel degelijk 'waar' had kunnen zijn. en als dat niet helpt, kunnen we ons nog altijd vastklampen aan een uitspraak van de italiaanse filosoof uit de zestiende eeuw giordano bruno: 'se non é vero, é ben trovato' (als het niet waar is, dan is het toch aardig verzonnen).

margijn bosch

johan de meester

uit 'zeven vertellingen' 1899

de klompjes

klepkre, klepkre, over de keiendijk klepten en knerpten drie paren kleine klompjes.

het was in de regentijd een dag die de buien verbeidde. onder de gore, uitgezakte lucht schonkte de plompe dijk vals grijs lichtend op. een harde richelklomp hoog uit het diepe, drassige, overal ver wegvloeiende land. en op die verlaten hoogten gingen de kinderen, hand aan hand, dicht opeen, een hoopje. het telkens uit de maat slaand geluid hunner vele kleine pasjes was in de winderige regenlucht als de kreet jes van een vogel, wanneer die uit het riet pogen in te piepen tegen het dofzwaar gie gieren van het water.

de kinderen waren twee zusjes en een broertje. het jongetje en het kleinste meisje hadden vieze maar zacht glanzende gezichtjes, van een donzig donkergeel met blauwe tinten, heel fijn. het oudste meisje was net een oud vrouwtje. het had al ver schrompeld vel, van een tanig geel; uit het dunne, als verkleurde haar, dat sprieterig in dofplakkerige stekels naar haar magere nekje toeslook, stak vreemd onbehouwen een veel te groot voorhoofd vooruit en maakte van het smalle gezichtje een droeve misgroei. moeder sprak altoos van 'apesnoet,' en mina wist wel

waarom. 'moar 't is een rakker,' zei moeder ook, en ook daarvan wist mina de betekenis. ze wist het, dat ze een slimmerdje was. dit bewustzijn was haar enig geluk. zij regeerde zusje en broertje. altoos, wanneer zij liepen te bedelen, zocht zij de mensen uit die moesten worden aangesproken: zij wist of giste het altoos wanneer d'r hier of daar wat te verdienen zou zijn, en hoe te doen om niet verjaagd te worden door de politie. leentje zou dat alles nooit leren en jacob was nog veel te klein. toen jacob laatst een appel had weggenomen van een kruiwagen op de markt, zouden ze alledrie zijn opgepakt als de vrouw van de krui niet zelf had gezegd, dat de agent ze maar moest laten lopen. zij had gisteren nog een bos wortels gestolen, en daar had niemand iets van gemerkt, zelfs leen niet, die vlak vóór haar liep. wat ze nu gingen doen, was ook naar haar plannetje. de twee anderen zouden dat nooit verzonnen hebben. toch schreeuwden die het hardst als moeder sloeg. haar deed het ook wel pijn als ze slaag kreeg, maar ze liet het niet zo merken. laatst, toen moeder d'r met de pook had geslagen, ja, toen had ze hard geschreeuwd. ze had er ook bloed van in de mond gehad, zó hard was het aangekomen. maar anders - als je schreeuwde dan had moeder juist plezier. vader zei dat laatst ook: "kreng," zei die, 'as jie de kinderen moar janken heurt!" en leen en jacob schreeuwden maar toe!

nou zou moeder bekaaid staan te kijken. en vader, wat zou die nijdig zijn! nijdig tegen moeder. want die d'r schuld was het toch, dat ze nu dit gingen doen. vader was zo slecht niet; als hij nuchter was, was hij wát goed. laatst, toen moeder zolang uitbleef doordat ze naar het slachten van een varken had staan kijken, had hij mina nog van d'r eerste moe gesproken: "joa kind, as die was blijve leve! moar die's nou in de hemel. 'de hemel, voader, wat is dat?' 'nou da's bij onze lieve heer, as je dood ben. dan beej uut alle lijjen uut. doar bin alle mense gelukkig net zo had vader het toen gezeid. en mina had er goed naar geluisterd. ze had iets heel vreemds in zich gevoeld, of ze, zoals lot jansen laatst, bijvoorbeeld een gulden zou hebben gevonden. ze had dat nog nooit gehoord, dat je gelukkig was als je dood was. ze had juist d'r eerste moe wel eens beklagd, omdat die was gestorven. maar als je dan gelukkig bent! - en ze had bij zichzelf overleid, dat het wel jammer was, dat ze niet met moeder mee dood was gegaan: ze waren toch alledrie ziek geweest, van die vreemde ziekte, vader en moeder en zij, leen en jacob allenig niet; en moeder alleen was doodgegaan. - gelukkig als je dood bent!... nu mina wist dat je gelukkig wordt als je dood bent, begreep ze vele dingen heel anders. ze had het laatst heel natuurlijk gevonden, dat manus, de vader van lot jansen, er zo netjes had uitgezien, toen hij uit het water was

opgehaald. ze had hem uit de kar zien tillen toen hij werd thuisgebracht.

manus zag er vroeger met verwarde haren en zijn rooie gezicht zo woest uit, zodat mina een beetje bang voor hem was; maar nu hing al zijn haar glad naar achteren en het bleke gezicht met de gesloten ogen had iets vriendelijks, zodat mina haar best deed om heel dicht bij de kar te komen. vrouw jansen en ook moeder en andere buurvrouwen waren erg van streek en klaagden en huilden. maar rika met de bult uit de water-en- vuurwinkel had gezegd: 'och god, die zol ook geen klappe meer krijge van z'n wief, en mina had gedacht aan wat vader gezegd had: dan ben je uit je lijjen uit; het was dus zeker vróuw jansen die de andere vrouwen beklaagden, want die bleef achter met zes kinders, en manus, al was-ie veel in de kroeg, had altoos een mooi daggeld gehad, veel meer dan vader. 's avonds nadat mina het lijk van manus had gezien, was ze beginnen te prakkezeren, dat zij en leen en jacob ook wel konden verdrinken. dat was gemakkelijk genoeg. manus had maar een kwartier in het water gelegen, toen was-ie al dood geweest. moeder had die avond weer zo'n ruzie met vader gemaakt, omdat vader zoveel minder thuisbracht dan verdronken manus placht te doen, en toen was va-der naar de kroeg gelopen, en moeder had jacobje geranseld, dat de jongen d'r nog de donkere plekken op z'n rug van had.

daarom had mina twee dagen later aan leen en jacob gevraagd of ze mee weg wou'en lopen van moeder, en verteld van manus die d'r zo netjes had uitgezien toen-ie dood was en dat je dan gelukkig wor' als je dood ben. de twee kinderen had-den alles goed gevonden, dat deden ze altoos wanneer mina wat voorstelde.

en nu liepen ze naar de biezenplas, die was hier aan de keiendijk; mina kende de weg, want nu en dan zond moeder hen buiten de stad om te bedelen en dan kwamen ze altoos langs de plas, daar in de diepte onder aan de dijk, waar zij naar jonge kikkers zochten en van die lange blaren plukten. mina was er zeker van dat je d'r verdrinken kon, want verleden jaar waren er twee jongens uit hun straat verdronken, die daar waren gaan zwemmen.

klepkre, klepkre, schraapten de klompjes zacht, als angstig, in de bolheid van het windweer op de hoge dijk, en nu en dan bleven ze in hun geluidjes steken. de kinderen hadden een tijdlang heel vlug gelopen, zodat hun drieër pasjes geluiden als een snelle tred van een manke, hele maat, halve maat, hele, maar jacob was moe geworden en bleef nu telkens achter. hij moest worden meegetrokken, en mina dreigde, dat de meisjes hem alleen zouden laten staan en hij niet zou mogen meeverdrinken.

'nou moar ikke dan et eerste, ikke n't eerste, grijnde en dwong de jongen. hij wist niet wat er met hem zou gebeuren, hij vroeg maar een

beloning voor zijn doorlopen. de zusjes antwoordden niet. leentje begon nu toch een beetje bang te wor-gewichtig. alles zou door haar gedaan moeten worden. als er nu maar geen mensen den, daar alleen op de dijk en als ze dacht aan de donkere plas, en mina voelde zich voorbijkwamen, want ze was bang dat die hen uit het water zouden willen halen. nog voordat ze hadden kunnen verdrinken.

eindelijk, daar zag ze de plas. en het bleef volkomen eenzaam op de dijk. uit de meer egaal gespreide blauwig-zwarte lucht, ongezond blauwig als het gezichtje van hoeie-huuie-hu, zweepten de felpikkende stralen tegen de lompen-kleertjes en de jacob, viel een geniepige regen, en de windvlagen die over de hoogte schoren, vunsassen gezichtjes der kindertjes. het verre landschap verzwond in een tranen-grijsheid van regen en nevel. overal droevige, droevige natheid: alleen de plas be. neden glom en glansde, mooi-donker. schitterend was zijn zwart, in de doffe grauwig groenheid der drassige weilanden. het vette water werd door de wind tot slangen gerold die dartel wendden en kronkelden. mina was boven aan de dijk blijven staan en staroogde peinzend naar beneden: plotseling was het op haar gevallen, het gevoel dat hun drieër eigen lichaampjes straks daar in het water zouden liggen, in het natte, natte water - en nu al omving hen, enkel van de regen, weeë kilte. ze zag leentje beven, de handjes tegen het buikje aan,

onder het doorzichtig dunne schortje; regendrop-pels plakkerden tegen haar hoofdje of lieten zich van achter de oren vallen, slierend het nekje in tussen het fletsflodderig jurkje door. mina zelf ook voelde zich rillen van al de koude vochtigheid. en weer keek ze naar de plas, de donker-glanzende waterplas: ja, daar zouden ze in liggen, maar ze zouden, dood, in de hemel komen, dat had vader gezeid; en moeder zou hen niet meer slaan. - stijf hielden de zwakke gedachtetjes van dit domme bedelkind aan wat vader gezeid had vast: het was de illusie die ook haar kwam redden...

er ging van de dijk een smal door het lopen ontstaan paadje naar de plas. plotseling greep mina naar jacob en wilde hem voortduwen, het paadjen af. maar jacob weerde haar af, en grijnde dat hij zo koud was. gewoon het moedertje over hem te spelen, kwam mina weer met de bedreiging aan: 'nou, weeje dan naar moeder terug?' de jongen zei geen neen, hij zou misschien wel naar huis gewild hebben, gewend aan lange koude tochten door de straten, maar niet gewoon aan het zijn zo buiten. maar met een manuaal van ringeloren pakte mina zijn natverkleumde handje, meteen duwde ze leen voor zich uit, het paadje af. op het eerste eindje was het dalen gemakkelijk, toen werd het wegje steiler, en jacob viel: hij gleed voort in de modder en schaterlachte nu, van grote pret. hij vond het zó aardig, dat hij zich een ogenblik later weer liet vallen.

maar mina werd boos en rammelde de jongen hard aan de arm. meteen, nog voordat hij had kunnen huilen, sleepte zij, zonder na te denken, hem voort in de glibberige modder, vlug het paadje af. dat vond hij buitengewoon aardig, het gleed zo lekker over de modder, die hem om de oortjes spatte en in het krullige warhaar; leentje had er ook veel plezier in – en nu stonden ze met hun drietjes onder aan de dijk, op een niet, de regen tikkerde zo grappig in het water en maakte er allemaal kringetjes, en plekje modderig zwart zand: het het woei daar jacob greep naar een mooie rietpluim die zó ver in het heel zacht klot-sende oeverwater stond, dat hij zich helemaal moest vooroverbuigen om haar te vatten. 'pas op jong!' riep mina onwillekeurig, maar meteen kreeg ze als een warme steek in het hoofd, in één gedachte voelde ze moeder slaan en zag ze nette dooie manus, en kwam de wil om nu toch haar plan te volvoeren, in een hete drang om jacob te doen verdrinken. het was de wreedheid van haar opvoeding, van haar afkomst misschien, die haar nu volvoeren deed wat niet met wreedheid was beraamd. ze gaf haar broertje schielijk een duw, verraderlijk, vinnig, zodat hij voorover viel, met de handjes in het riet, dat hard-schuifelend uit-eenkreukte.

'o! o!' schreeuwde jacob.

en leentje begon te huilen en stampvoette van schrik: 'mina! mina toch!'

maar mina was nu geheel in haar daad, die ze doen moest, doen wilde. haar ogen flitsten met starre felheid naar de jongen zoals hij gevallen was, het was of ze lust had in zijn ongeluk, hij had zo klagelijk 'ik val!' geroepen en gilde nu 'mina!' met de onbewuste doodschrik van een wezentje dat nog niet weet wat doodgaan is. doch mina bukte vlug en duwde zijn ene beentje, dat nog op de oever lag, het water in. jacob scheen zich bewust te worden wat zijn zusje hem aandeed, woest sloeg hij met armpjes en beentjes, proestte het water uit, gillende, nu in, dan even uit het water: 'moeder, moeder... dat woord deed mina álle meelij verliezen. 'o jou...' beet zij af tussen de tanden; al de haat om geleden leed tegen moeder scheen nu over te slaan op de jongen, die nog om moeder riep. jacob kon zich in de onder hem wegslinkende modderondiepte niet oprichten, maar plofte telkens weer even op in het water, dat smerig borrelde met snelle oprij-zingen, als van walm, van modderzand, dat zich aan de oppervlakte van het water om het lichaampje verspreidde en in vlakke vlokjes ertegenaan dreef.

toen meende mina dat het zo niet ging. vastberaden stapte ze met het ene been het water in en trok jacob op aan de ene arm; in een ellendig geproest en gespuug kwam de jongen al goeddeels wezenloos juist boven het watervlak uit, met modder aan het neusje en in het haar bij het voorhoofd. zijn zusje zoude hem in een halve

cirkel voort naar de andere kant van de zandinh-
ham: daar was het water dieper en stond het riet
niet zo dicht. met een wrede ruk liet mina los, en
het kleine lompenlichaam smakte weer neer in
het smetterend om hem opploffende water. mina
stond nu met beide voeten in de plas. weer bukte
ze zich snel over haar slachtoffer, dat zich bijna
niet bewoog, te sterk bevangen van die laatste
plof. het lichaampje lag nu evenwijdig met de oe-
ver en met zonderlinge gemakkelijke vastheid
legde mina de armen erop en hield het neerge-
drukt. zij was nu vol brute, uitsluitende nieuws-
gierigheid naar wat er met haar slachtoffer ge-
beurde. telkens als er een stuiptrekking uit het li-
chaampje kwam, verplaatste zij schielijk een
hand daarheen, en verder keek zij aldoor met
starre ogen naar het hoofdje, waarvan de haren
glansden in het water...

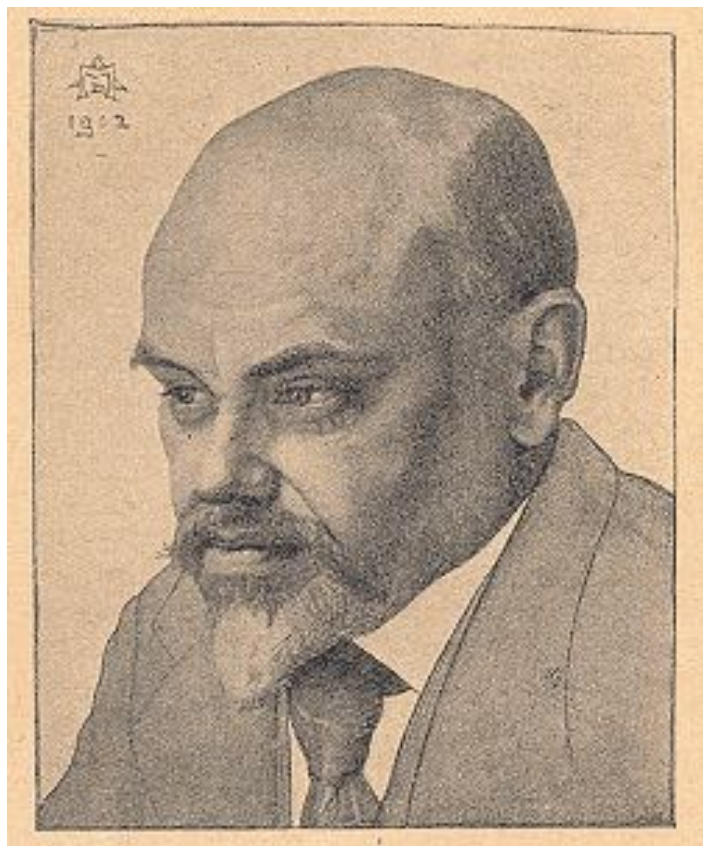
kwêk, kwêk, krijste het opeens van achter het riet
aan de overkant van de plas, twee onverhoedse,
afgemeten kreten, en met onhandig geklepte
vleugelslagen werkte een vogel zich op uit de
biezen en vluchtte... het was of mina een stoot te-
gen de borst had gekregen. rauw-plotseling
voelde ze haar voeten in nat staan, en trok deze
terug met onbewuste, maar zich in rukbewegin-
gen uitende weerzin; ze hoorde nu het huilen
van leen en zag haar, tegen de dijk aan gevallen,
het hoofdje verbergend in het natte gras. en in
haar scherpte zich een bewustzijn van grote, leeg
en hol aanvoelende verwondering, of ze zó uit

een andere wereld kwam, en nu hier was neerge-
zet, verlaten...

maar ze herkende de plas, ze voelde afkeer, haat
van deze plek; rekenschap van wat ze gedaan
had, gaf ze zich niet, aan zelf verdrinken willen
dacht ze niet meer; ze had alleen een nijpend ge-
voel van persoonlijkheid, van verbazing over zich-
zelf en over haar zijn zoals ze was, hier, nu... ze
zag leentje die niet meer huilde maar zich had
opgericht en stond te beven dat haar matte lipjes
er van bewogen, de ogen op de plas... ze nam
haar bij de hand en trok haar mee, het glibberig
dijkpaadje op, met handige zetpasjes zich naar
boven werkend en leentje meeslepend, bijna
even vlug als ze straks met jacob naar benee was
gegleden. boven greep de wind de meisjes aan.
ze waren een beetje verwarmd van het klimmen,
en als een ijzige oppressie omvatte hen de wijde
kou, zonder deernis voor de zwakte van hun door
anemie weggevreten jeugd. maar een wanhoops-
angst die zich als versteend had in mina, dreef
haar op de glibbende, uitklakkende klompjes
voort, weg van de plas... die lag weer verlaten,
kostelijk zwartglimmend, beschermd door de
dijk: een mooie plek in de droefheid van het re-
genland. naast het weelderig riet, in het vermod-
derde oeverwater scheen het kleine lijkje zacht
gedeind te worden. stilte had de plek bevangen;
alleen klokkerden, van de voetjes losgegaan, op
de regelmatige beweging van het water, jacobs

kleine klompjes tegen elkander, en maakten een heel zacht, bescheiden geluid.

de regen viel nu in veel fijne straaltjes, bijna een motregen, en dat gaf nog een ander, zijig, geluid van ééntonig gelispeld klagen.

de meester

bert wagenaar van kreveld

twee gedichten 2024

a

laat mij me geestelijk voorbereiden
op een vrede zonder oorlog waar nog om valt te
rouwen.

laat mij een ketting van gedichten smeden met
schakels van liefde en vertrouwen

als een slot om elke strijd die wordt gestre-
den die alle haat en angst met poëzie zal om-
vouwen.

laat alle trauma's branden
in een vuur van woorden
schreeuwend in een letterloze taal met alle stro-
fenloze zielen die ontspoorde zonder pardon of
proces-verbaal. is er niet al genoeg geleden, se-
cretaris-generaal? laat mij me geestelijk voorbe-
reiden op de vrede
individueel en internationaal.

b

ik wil dat de aarde van mij maakt
een stuk natuur
en dat de natuur mij boetseert
naar haar evenbeeld.

mij platbrandt,
huizen van mij bouwt, voertuigen,
wapens uit mij smeedt.
mij omvormt tot ruwe olie, diesel,
verrijkt uranium.

ik wil weten hoe dat voelt.
ik wil een school dolfijnen zijn
die vastzit in een net tonijn
een oerwoud dat wordt platgewalst
en een losgeslagen ijsberg.

ik weet niet hoe dat voelt.

daarna ben ik een overstroomde rivier
na een orkaan, een tsunami
en de uitbarsting van een vulkaan.
een vernietigende aardbeving,
en tot slot de inslag van een
veel te grote meteoriet,
met de donder als applaus.

anders voel ik het niet.

mijn lichaam is een land in diepe rust
in mijn hoofd suizen
een miljoen gedachten
met de snelheid van het licht.
ver weg in de ruimte word ik me bewust:
ik ga verhuizen
naar het onverwachte
ik ben de aarde niets verplicht.

colofon:

open kunstenaarsvereniging

'de (eerste) republiek' (sinds 1992)

& 'de balie' (sinds 1982)

-deze keer met: margijn bosch, tjeerd bisschoff,
matthias de koning, vincent vandenbergh, maur-
een teeuwen, florian diepenbrock, bert wagenaar
van kreveld, wim van er grijn, tonnus oosterhoff,
merel, rachid

<https://www.discordia.nl/> <https://debalie.nl/>

<https://www.stan.be/> <https://barreland.nl/>

<https://deroovers.be/> <https://theatertroep.nl/>

correspondentie: riserv@gmail.com

levitan